

É R T E S I T Ő

AZ ERDÉLYI MUZEUM-EGYELET

ORVOS-TERMÉSZETTUDOMÁNYI SZAKOSZTÁLYÁBÓL.

II. TERMÉSZETTUDOMÁNYI SZAK.

XIII. kötet.

I. füzet.

A HIDEGSZAMOSI CSONTBARLANG ISMERTETÉSE.

(I—III. tábla.)

Dr. Koch Antal egyet. tanártól.

A jelen évnek május havában kincskeresők, kik már évek óta turkálnak Gyalu és Kolozs-Monostor környékén, kutatván az állítólag pinczében elrejtett „Dárius kincsét“, nem egészen hiába fáradoztak, a mennyiben az őslénytant egy oly lelettel gyarapították, mely érdekes voltánál fogva hazánkban párját ritkítja. Ők ugyanis a Hidegszamos völgyének azon pontján, hol az aranybánya van, a Csetatye nevű sziklafalnak tetejében egy rókalyukhoz hasonló nyílásra akadtak, melyet a keresett pincze szájának véltek. A nyílás piszkos sárga törmelékes agyagmárgával volt betömve. Ennek kitakarítása közben ráakadtak feltűnő nagy szarvesapokkal ellátott koponyákra és sok egyéb csontra. A koponyából két meglehetősen ép példányt és egy harmadiknak töredékeit szerencsére behozták hozzá, ki azokat azonnal az erdélyi muzeum számára megvásároltam. Fölsímtam azonnal, hogy azok egy kihalt óriási vadkecskétől, a mai *Capra ibex* L. vagyis kőszáli kecske (*Steinbock*) egy őstől származnak s azért siettem a rendkívül érdekes lelet előfordulási körülményeit a helyszínen behatóan tanulmányozni, a mi a nevezett odu kiesiny volta miatt

nem sok fáradságba került, valamint az oduból kikerült összes csontmaradványokat összeszedni, a mi szintén elég jól sikerült.

Ezen bevezetés után ezen érdekes új csontbarlang és a belőle kikerült emlősmaradványok részletes leírására térek át.

A csontbarlang fekvése, geológiai viszonyai, helyszini rajza és keletkezése. A barlang, helyesebben csak sziklaödu, Gyalutól vagy 6 km.-nyire DDNy-nak, a Hidegszamos völgyének bal oldalán, a kis aranybánya felett emelkedő sziklás Csetátye (annyi mint Vár)- hegy meredek oldalában fekszik, k. b. 100 mét. magasságban a Szamos völgyének talpa és 540 méternyire a tenger színe felett. A hely Hideg-Szamos községé, mely 2 km-rel lejjebb a Hideg-Szamos völgy nyílásánál terül el. A barlang fekvéséről és annak vidékéről némi fogalmat nyújt a mellékelt tájképvázlat, melyet a völgy fenekéről DDNy felől nézve fölvettem volt, s mely után Hangay Oktáv keresk. isk. tanár ur volt szives csinos képet készíteni. (I. tábla). Ezen es b. a csontbarlang, m b. egy meddő barlang helyét jelöli.

A barlang egész környezete az archai csoport kristályos paláiból áll, még pedig a kristályos palák felső- vagy ifjabb csoportjából, melyben agyagsillámpala (Phyllit), sericitpala, chloritos zöld phyllit, graphitos pala, amphibolit és kristályos mészkő szerepelnek. Maga a Csetátye hegy töve szürkészöld chloritos palából (chp) áll (I. a II. tábla szelvényét), melyet sárgás fehér, zsírfényű, talkpalához hasonló sericitpala (sp) főd. Ezen palákon aztán a kristályos mészkőnek (km) 25—30 mét. vastag telepe nyugszik, mely mint meredek sziklafal emelkedik fel a hegynek különben is meredek oldalán és a hegygerinctől rézsutosan csaknem a Szamos partjáig lehúzódik, megfelelően a rétegek dülésének, mely itt 35—40 ° alatt ÉK-nek tart. A kristályos mészkő felett agyagsillámpala (acp) következik. A chloritos és sericités palák, valamint a kissé dolomitos kristályos mészkő is, tejfehér quarczereknek sűrű hálózatától át vannak szöve (qu. a szelvényen) s ezen quarczerekbe van hintve kevés szabad arany és bővebben arany tartalmú pyrit, mely a bányászatnak tárgyát képezi itten.

A csontbarlang, mint vázlatunkon (II. tábla) látható, a kristályos mészkőből álló sziklafalnak felső végén van s magába a mészkőbe mélyed be. Vagy 100 lépéssel lejjebb is van egy jóval nagyobb sziklaöreg, melyet szintén a kincskeresők tisztítottak ki; de miután

ebben emlőscsontok nem találtattak, ez meddő barlangnak nevezhető (l. a tájrajzi vázlaton helyét).

A barlang helyszíni rajzát elkészítvén, azt a II. táblán melléltem. Az alaprajz (A) két akkora mértékben van rajzolva, mint a szelvény (B), mely mindjárt a barlangnak már vázolt geológiai viszonyait is föltünteti. A rajz fölment a barlang méreteinek részletezésétől; látható abból, hogy az csakugyan nem egyéb, mint egy a sziklafalba benyúló kis zsák- vagy csatornaszerű üreg, mely tehát a barlang nevet szorosán véve nem érdemli meg, s csak azért tiszteltem meg ezen névvel, mivel ősemlősök maradványait tartalmazá és az ilyen sziklaüregeket általában ilyen név alatt szokás fölemlíteni. Hogy 9 m.-nél még nagyobb mélységre is terjed még lefelé, az nagyon valószínű; de tovább már igen bajos azt kiásní, mivel nagyon megszűkül, tisztán sziklahasadékká válik.

Ezen sziklaodu képződése annak alakjáról és fekvéséből könnyen kimagyarázható. A barlang szája egy vizmosásnak a tetejében nyílik, kétségtelenül tehát a víznek kimosó hatása szerepelt itten. Az egyszerűen betörési csatornás barlang, melyet a hegy felületén lecsapódó víz, egy a sziklafalba eredetileg lenyúló repedés mentén, évezredek folyamán kimosott volt. A geológiai negyedkorban a mostani nagyságát elérvén, részben eléggé száraz lehetett arra, hogy a barlanglakó ragadozóknak tartózkodási helyéül szolgáljon. Később azonban a hegy laposáról lefolyó víz a barlangnyílás felett is árkot vagyis vizmosást vájván a sziklába, az ezen lefolyó zavaros víz lassanként iszapjával és kötőrmelékkel kitöltötte a csatornás odunak legnagyobb részét. Annak 7-ik méterében kúposon fölnyúló boltozatát azonban nem töltötte ki a márgaiszap és kötőrmelék, ez üregnek megmaradott, és a negyedkor végétől a jelenkorig a mészkövön átszívargó víz annak falait igen érdekes aragonitkéreggel és csepegőkövekkel (cs) bevonta. Hogy ez a csepegőkő-képződés későbbben történt, mint a diluviális emlősmaradványok odajutása, arra nézve kétségtelen bizonyíték az, hogy némely csontdarab az aragonitkéregtől bevonva találtatott.

A csepegőkövek és bekérgezések anyaga, a mint említettem, aragonit, nem pedig calcit, a mely a barlangokban rendszeren elő szokott fordulni. Ezt bizonyítja annak finom rostos-héjas szövete, melylyel igen szép selymes fény jár, a calciténál nagyobb keménysége és tömörsége (két mérésből 2·85), valamint a f. e. viselkedése is,

melylyel hevítve porrá széthull. A szénsavas mésznek aragonit módosulatban való leválása a barlangüregben leszívargó hideg mészvízből olyan tény, mely főleg az ércbányákból volt eddigelé ismeretes, hol a mész többnyire mint vasvirág ülepedik le a telérüregekben, vagy néha a régi tárnák falaira is. Tapasztalni lehet ezt Selmezbányán, Nagyágon, Rodnán, de különösen szépen Eisenerz vastelepeiben. Némileg hasonló viszony mutatkozik azonban itten is; mert említettem, hogy a kristályos mészkő át van hatva quarczerek hálózatától, melyben vaskéneg van elhintve. Ugy látszik tehát, hogy az érczeknek jelenléte elég arra, hogy a szénsavas mész bizonyos körülmények közt hideg oldatból is aragonit módosulatban váljon le.

Ezen kis mineralogiai kitérés után lássuk már most a *Barlangocskáősemelő-s-maradványait*. Ezek a piszkossárga, kőtörmelékes agyagmárgaiszapban eltemetve szétszórtan találtattak, a már említett kőszáli kecske koponyák különösen azon helyen, mely az alaprajzon csillaggal van megjelölve. Ez a körülmény arra mutat, hogy a barlangba be-betörő iszapos víz a talán egy helyen elhullott állatok szétesett csontjait ossza-vissza kavarta. A több fiókot megtöltő csontmaradványok közt, azoknak figyelmes áttekintése és összehasonlítása után, eddigelé a következő emlősfajok jelenlétét állapíthattam meg.

1. *Capra ibex L. fossilis*, melynek szorosabb megjelölésére, a Cévennek barlangjában talált diluviális *Ibex Cebennarum Gerv.* példájára az *Ibex Carpathorum* nevet vagyok bátor javaslatba hozni.

Öt darab epistropheus-csigolyából következtetve, legalább 5 teljesen kinőtt példánynak mindennemű csontjai és azok töredékei, az állkapcsoknak csupán töredékei több zápfoggal, kerültek ki eddigelé ezen kis barlangból. Mindezek közt két bakpéldánynak hatalmas szarvcsapokkal ellátott meglehetősen ép koponyája és egy harmadik koponya töredékei a legérdekesebb és a legjellemzőbb az egész leletben; azért közlöm is ezúttal ezen két példánynak rajzát (III. t. 1. és 2. ábrája) és alább (I. és II. alatt) méreteit összehasonlítólág egyéb *Ibex* fajokéival.

Ezen 5 *Ibex* példánynak számtalan csonttöredékeiből, melyek a barlangból kiásattak, Dr. Bálint Sándor állattári őrségéd úr igyekezett legalább 1 csontvázhoz a szükséges darabokat összekeresni és

összeállítani; de a csontoknak nagyon is összetöredezett és elaprózott volta miatt ez csak nagyon tökélytelen módon sikerült. Az egyik koponyát és a váznak leginkább összeillő részeit aztán egy nagy fekete táblán, az állati test alakjának megfelelő helyzetben, fölerősítettem s így az állat vázának egy képét nyertük, mely némi fogalmat nyújt a szemlélőnek annak alkatáról és nagyságáról.

Ezen váznak hossza 1·50 mét., magassága k. b. 1 mét. lett. Részai a következők:

1. koponya a szarvcsapokkal (a III. tábla 1 ábráján);
2. az egyik alsó állkapocs 3 töredéke 3 zápfoggal;
3. mind a 7 nyakesigolya (említém már, hogy epistropheus 5, atlas pedig 4 találtatott a sok csont között);
4. a hátcsigolyákból 7 darab és töredék;
5. ágyékesigolyákból 4;
6. a keresztcsont töredéke;
7. egy farkcsigolya;
8. a lapoczsontnak töredékei (ezekből is sok példány van);
9. a felkarsontok töredékei;
10. az egyik alkarcsont a könyökesonttal együtt;
11. mind a 2 lábközépcsont;
12. csak 1—1 ujjpercz és 1 körömpercz is;
13. kilencz (9) bordának a töredékei;
14. a medenczecsont töredékei az ízgödrökkel;
15. mind a 2 czombesont;
16. mind a 2 lábszárcsont;
17. egy-egy lábtő és sarkcsont;
18. mind a 2 lábközépcsont;
19. mind a két lábon 1—1 ujjpercz, és az egyikben 1 körömpercz is.

Lássuk most a koponyák összehasonlítását.

Összehasonlításra szolgáltak: a) egy recens *Capra ibex* L. koponyája a szarvakkal együtt (III. sz. alatt) az erdélyi múzeum állattani gyűjteményéből, mely mint egy erdélyi főúr ajándéka a Kaukaszról került ide; b) koponyamaradvány szarvcsapokkal az Anina mellett (a Bánátban) fekvő Bohuj-barlangból (IV. sz. alatt), Dr.

Hoernes R. ismertetése nyomán¹⁾; c) az *Ibex Cebennarum* *Ger.* maradványai (V. sz. a.), melyek Franciaország Gard Dpt. Mialeti barlangjában *Ursus spelaeus*, *Felis* cfr. *pardus*, *Hyaena spelaea* — csontokkal együtt találtattak, a Gervais M. Paul leírása és ábrája alapján.²⁾ Ezen utóbbi maradványokhoz a mi példányaink sok tekintetben közel állanak. Az aninai Bohuj-barlangban talált példányról azt mondja Hoernes, hogy azt a bécsi udvari állattárban levő *Capra ibex* csontvázával összehasonlítván, H. A. von Pelzeln azt a meggyőződését fejezte ki előtte, hogy a diluviális alakok általában alig tekinthetők a *Capra ibex*-től lényegesen eltérő külön fajoknak. Ezen fölfogásnak azonban más zoológok és a palaeontológok nem hódolnak, mert azok az élő európai *Capra ibex*-et például *Ibex Alpinus* *Girt.*, *Ib. Pyrenaicus* *Schinz* sp., *Ib. Caucasicus* és *Ib. hispanicus* M. Schimp. sp. fajokra szétosztották. d) A mult ősszel megnéztem magamnak Bécsben a természetrajzi udv. muzeum földtani osztályában föllállított *Ibex Cenomanus* *Fors. May.*³⁾ csontvázat, mely Morvaország v y p u s t e k i barlangjából (Kritein mellett) került ki. A magammal vitt erdélyi *Ibex*-koponyákat azzal összehasonlítva kitént, hogy igen közeli a megegyezés, s ha az erdélyi példányokat mégis külön névvel vezetem be, annak oka az, hogy a csontváz többi részeinek kellő összehasonlítása nélkül, a mit ez alkalommal nem végezhettem, a tökéletes azonosságot nem merem még kimondani.

A régészeti osztályban ugyanezen barlangból az *Ibex*-nek még egy töredékes koponyája látható, még pedig neolithos kő- és csontszerszámokkal valamint a következő állatok maradványaival, melyek mind együtt találtattak: *Mustela foina* *Brisson*, *Felis domestica* *Briss.*, *Equus Caballus* *L.*, *Ovis aries* *L.*, *Bos taurus* *L.*, *Sus scrofa* *L.*, *Unio* sp. és *Helix austriaca* *Mühlf.* Ezen kísérő fauna az *Ibex Cenomanus* postdilüvialis korára utalna. Van azonban ugyanott még egy *Ibex*-koponya, mely erdélyi példányainkkal feltűnően egyezik. Ez Alsó-Austriának *Gaudenus*-barlangjából (Har-

¹⁾ Vorlage von Wirbelthierresten (*Ursus spelaeus* u. *Capra ibex*) aus der Bohuj-Höhle bei Anina. Verhandl. d. k. k. geol. Reichsanst. 1875. p. 339.

²⁾ Zoologie et Paléontologie Françaises, Paris 1859. p. 135. Pl. 10 fig. 1—8.

³⁾ Materiali per servire ad una storia degli Stambechi. Atti della Società Toscana di scienze naturali. Vol. IV. fasc. 1. Pisa 1879. pag. 1—40. Tav. I—VII.

tenstein mellett) való és kíséretében paläolithos kő- és csontszközök mellett még a következő állatok maradványai találtattak: *Capra hircus L.*, *Lepus variabilis Pall.*, *Rangifer tarandus Jard.*, *Bos primigenius Boj.*, *Cervus elaphus L.*, *Ursus spelaeus Goldf.*, *Hyaena spelaea Goldf.*, *Lupus spelaeus Blainv.*, *Equus caballus L.*, *Elephas primigenius Blumb.*, *Rhinoceros tichorrhinus Fisch.*, *Felis spelaea Goldf.*, *Mustela martes Briss.*, *Foetorius putorius L.*, *Vulpes vulgaris Briss.* Ezen fauna hátaozottan diluviálkori már és így kétségtelen, hogy az *Ibex cenomanus* az Alpok területén már a negyedkorban el volt terjedve.

Az *Ibex Cenomanus* a geologiai osztályban levő csontvázának méreteit a VI. sz. alatt fogom közölni.

A fennemlített *Ibex* példányoknak (I—VI.) néhány összehasonlító mérete.

	I	II.	III.	IV.	V.	VI.
a) A koponyákon:						
Távolság az öreglikttől a homlokpárkányig . . .	21	21.5	14.5	18	20	21 cm.
A homlok szélessége a szarvak alatt levő ideg-gödrök közt	8	8.5	4	?	8	8 »
Koponya hossza a szarvcsapok mellső tövétől a nyakszirtesont felső párkányáig	16	17	11	?	15	17 »
A szarvcsapok közötti térnek szélessége	3	4	2	?	3.4	4.0 »
A szarvcsapok tövének külső szélei a homlokcsonton át mérve . . .	17	18	12	16.5	17	18 »
b) A szarvcsapokon:						
Az erősebb csap tövének kerülete	24.25	25.25	14	23	?	25 »
A csapok kerülete azok közepe táján	19.25	20.5	10	?	?	? »

	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.
A szarvesapok oldali lapultságának aránya a töben	1:1·15	1:1·12	1:1·43	?	1:1·14	1:1·29
A szarvesapok lapultságának aránya azok közepe táján	1:1·29	1:1·43	1:1·72	?	1:1·16	?
A csapok hossza	31 (kiegészítve lehetett 40)	?	32	30	?	? cm.
A görbülés ívének húrja a csap hátsó tövétől a hegyéig	35 (k. b.)	?	28	27	?	? >
A görbülés ívének a magassága	9 (k. b.)	?	6	?	?	? >
A szarvesapok széthajlásának szöge	27°	33°	32°	?	60°	? >

c) A zápfogakon:

A felső jobb állkapocs első zápfog hossza	2·8	2	?	?	? >
Szélessége a belső oszlopnál	1·1	0·6	?	?	? >
Szélessége a külső oszlopnál	0·6	0·4	?	?	? >
A második zápfog hossza	1·9	1·2	?	?	? >
» » szélessége	1·1	1·0	?	?	? >

A méreteknél összehasonlításból kitűnik, hogy az *Ibex Carpathorum* és az *Ib. Cenomanus* nagyságban is megegyeznek. Csak kevéssel kisebb volt az *I. Cebenmarum* és a Bohuj-barlang *Ibex*e, mely egyébként az *Ib. alpinus*hoz hasonlít. Végre az erdélyi múzeumban levő kaukasszi *Ibex*-nél legalább is másfélszer 'akkora állat lehetett a hidegszamosi fossil *Ibex*.

Barlangunk már említett harmadik *Ibex* példányának koponyájából csak töredékek, a szarvesapoknak szilánkjaival együtt, kerültek ki. Ezen koponya töredékeken feltűnő az, hogy foltonként graphit-

szürkék vagy feketék, mintha égetés következtében részben megszenesedtek volna. Ez a körülmény a praehistorikus embernek jelentőse is engedne következtetni. Megerősíti ezt a véleményt még az a körülmény is, hogy a hengeres velős csontok erősen el vannak hasadozva, sőt nagyjából szelvényekkel is töredezve. Mivel azonban a végtagsontok ízületi végei is többnyire le vannak rágva, s a mint később ki fogom mutatni, a barlangi farkas (*Canis spelaeus* Goldf.) maradványai is előkerültek ezen barlangból: lehetne az Ibx csontjainak töredezett és rágott voltát csupán ezen ragadozótól is származtatni. Sikerült azonban legutolsó kirándulásomkor, nem ugyan benn a barlangban, de mégis a barlangból kihányt iszapos törmelékben, az ősember egykori jelenlétének nyomósabb bizonyítékára is akadni. Ez egy hasítás által előállított 35 mm. hosszú és 13 mm. széles kis késpenge barnás-szürke tűzkőből, melyet véletlenül lepattant szilánknak már azért sem vagyok hajlandó tartani, mivel nem magyarázhatnám ki magamnak a tűzkőnek idejutását, mely a Hidegszamos völgyének kistályos palákból álló területén mai nap sehol sem fordul elő. Ez a tűzkőkés tehát bizonyossá teszi előttem, hogy a hidegszamosi barlangban egy ideig az ősember is tanyázhatott, az egyik Ibx koponya széttöredezett és részben szenesedett voltából pedig az is következik, hogy az ősember ejthette el azt, hurezolhatta be és költötte el a barlangban mint zsákmányát.

Ezen szükségesnek mutatkozott kitérés után a barlangban talált többi állatmaradványok rövid ismertetésére visszatérek.

2. *Antilope rupicapra* L. Kőszáli zerge (III. tábla 3. ábrája.) A homlokcsonttöredékeken csaknem egyenesen fölfelé emelkedő szarvcsapok alakja és nagysága (melyet az ábra föltüntet) könnyen fölismerhetővé teszi ezt a mai második magas alpesi emlőst. Ezen koponya maradványokon kívül egyes az előbbieknél jóval kisebb csigolyák és végtagsont-töredékek is előkerültek még a sok csonttörmelék közül; a mi arra mutat, hogy ezen havasi kérődző is mint zsákmány juthatott e barlangba.

3. *Bos* sp. indet. Több az Ibxnél nagyobb emlőstől származó csont, úgy mint medenczecsont-töredékek, lábszárcsont végek, újjperczek stb. legvalószínűbben valami *Bos* fajtól származnak, mely szintén azon módon juthatott a barlangba, mint az előbbi két emlős.

4. *Canis spelaeus Blainv.* Barlangi farkas. Ezen diluviális ragadozótól egy állkapocs töredék a szemfoggal és 2—4-ik zápfoggal, továbbá a medence- és lapoczsontok, több csigolya és végtagcsont kerültek ki a barlangból. Ezeket összehasonlítva egy az erdélyi muzeum állattárában levő *Canis Lupus L.* csontvázával, azt találtam, hogy ezen recens példánynál alig valamivel volt nagyobb a fossil példány, de mindenképen erőteljesebb csontszerkezetet bírt.

5. *Canis Vulpes L. fossilis.* Róka. Ezen közönséges ragadozó emlőstől 6 kisebb-nagyobb alsó állkapcsot a csaknem teljes fogsorral szedtem össze a barlangból kikerült csontok közül, azonkívül a törzsváz sok egyéb részét is, u. m. medence-, lapocz és végtagcsontokat. A legnagyobb állkapcsot egy recens *C. Vulpes L.* csontvázával összehasonlítván, kitűnt, hogy attól alig némi csekélységekben tér el.

6. *Arctomys* cfr. *Bobac Schreb. (?)* Pusztai Marmota. Egyetlen metszőfog fekszik előttem, mely alakra és nagyságra tökéletesen egyezik azon *Bobac* példányok metszőfogaihoz, melyeket a kolozsvári diluviális agyagban kaptam és korábban ismertettem volt. ¹⁾

7. *Cricetus frumentarius L.* Közönséges Hörcsög. Az élő hörcsögnek teljesen megfelelő csontvázrészeket, különösen sok alsó állkapcsot és kihullott metszőfogakat, de egy koponyatöredéket is a felső állkapocscsal, és végtagcsontokat bőven lehetett a barlangból kihányt agyagmárgából szedni. Ez az őrlő tehát igen nagy mennyiségben kerülhetett bele ezen barlangba.

8. *Arvicola terrestris L.* Földi Poczok. Az élő *Arv. terrestris*-től semmiben sem eltérő őrlőnek alsó állkapcsai, kihullott gyökértelen zápfogai és metszőfogai a barlangból kivetett sárga agyagmárgában bőségesen találhatók.

9. Végre még kisebb-nagyobb madárnak könnyű üreges végtagcsontjait is kaptam az említettek között, az izületi végeken megrágvá;

¹⁾ Uj adatok a Kolozsvár vidéki diluviális fauna ismeretéhez. (Egy tábla rajzzal). *Orv. Term. Értesítő.* X. 1888. 13. l.

azoknak fajai azonban még nem határoztattak meg. Ennyiből áll ezen érdekes kis csontbarlangnak a faunája.

Végkövetkeztetés és befejezés. Ha ezen kis gerinces faunát és a velők együtt előkerült ősemberi nyomokat figyelemmel áttekintjük, azonnal tisztába kell jönnünk, hogy itten a legnagyobb valószínűséggel két egymásra következő korszaknak lakóival van dolgunk. Mikor a barlang még nyitva volt, elegendő tág lehetett arra, hogy ideiglenesen az ősembernek, vagy a barlangi farkasnak is, tartózkodási helyül szolgálhatott. Valószínű, hogy a kőkori ember ejtette el és hurezolta a barlangba az Ibex, Antilope és Bos sp. példányokat, hol azokat földarabolta, elköltötte, a csontokat a velő kedvéért, sőt az Ibex koponyák egyikét is, széttördelte s utóbbit még a tűz hatásának is kitette. A barlangban talált farkasmaradványok azt bizonyítják, hogy ilyen lakomák után a farkasok is betértek a barlangba, hogy a hulladékesontokon lakmározzanak, sőt valószínűbb, miszerint az ősember csak lakomáinál ideiglenesen használta föl a barlang tágabb nyílását, míg annak szűkebb csatornáját állandóan a farkas lakta. Ez az állapot valószínűleg még a diluvium idejére esett.

Erre következett a barlangnak beiszapolása, mely az ősembert és barlangi farkast kiszorította belőle; de annyi tér a csatornás odu boltozatán mégis fenmaradt, hogy a rókáknak kényelmes búvóhelyül szolgálhatott. A rókamaradványok nagy száma tanuskodik arról, hogy azok sokáig lakhattak benne. A kimutatott őrlők maradványai nem egyebek, mint a rókák ételhulladékai, valamint azok a talált madár-csontok is.

Hogy a róka letelepedése ezen barlangban szintén még a diluviális korszakban történt-e, vagy már a jelen korban, azt biztosan nem tudom eldönteni; de az Arctomys Bobac jelenléte legalább határozottan arra vall, hogy legalább is a jelenkor kezdetén, tehát az ó-alluvium korszakában éltek benne rókák s temetkeztek bele ételhulladékaikkal egyetemben. Az sem lehetetlen azonban, hogy a róka napjainkig elélt a barlang talán még nyitva maradt szűk csatornájában, ha tekintetbe vesszük a kincskeresők azt a vallomását, miszerint úgy akadtak rá barlangunkra, hogy láttak a sziklafalnak aljában egy alacsony nyílást, melyet aztán kikezdvén a sziklafalakig kitégítettek volt.

Akárminthely álljon is a dolog, annyi bizonyos előttem, hogy a hidegszamosi csontbarlang egyike hazánk nevezetesebb őslénylelőhelyeinek, mely a tüzetesebb leírást méltán megérdemlette.

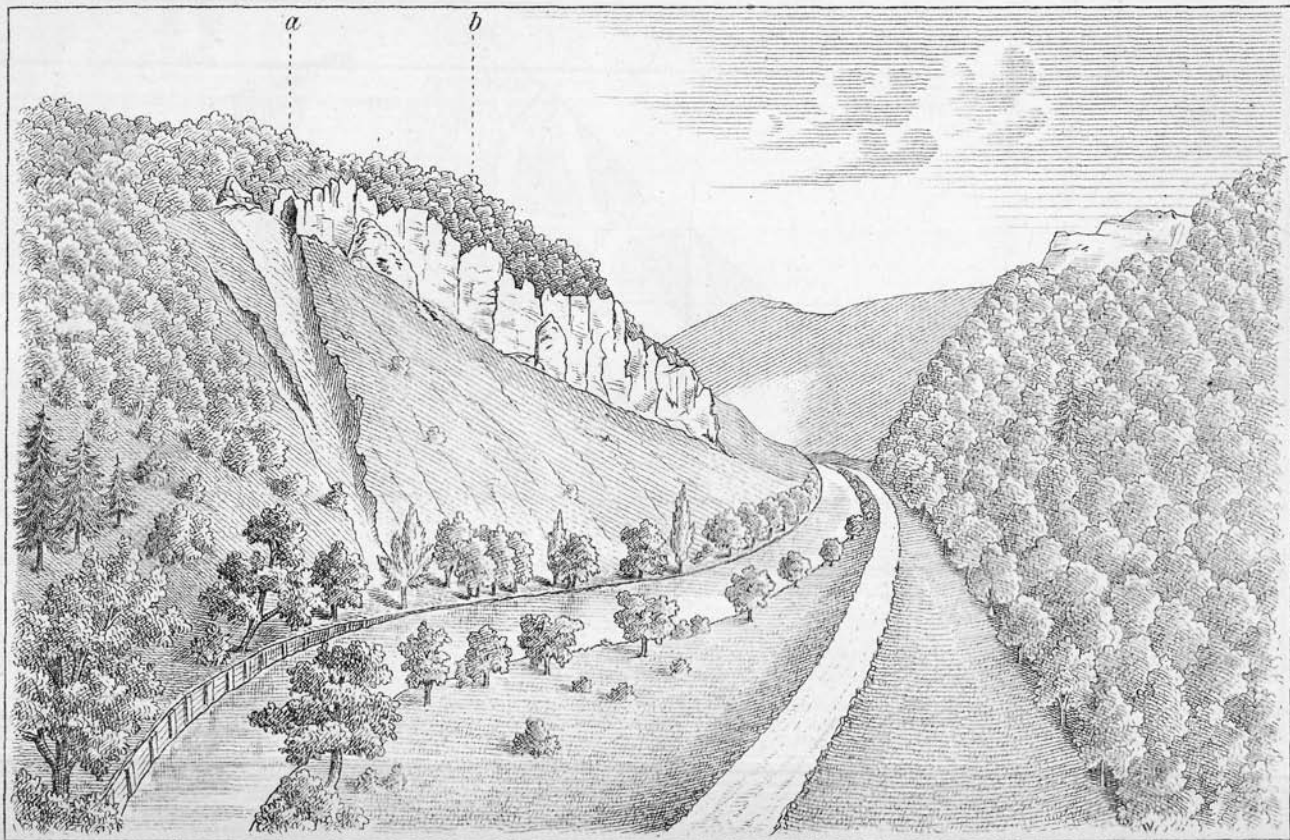
Kolozsvár, 1891. január 31-én.

A mellékelt I–III. tábla ábráinak magyarázata.

I. tábla. A csontbarlang vidékének képe DDNy. felől fölvéve. *Csb.* = a csontbarlang nyílása; *mb.* = egy meddő barlangnak helye.

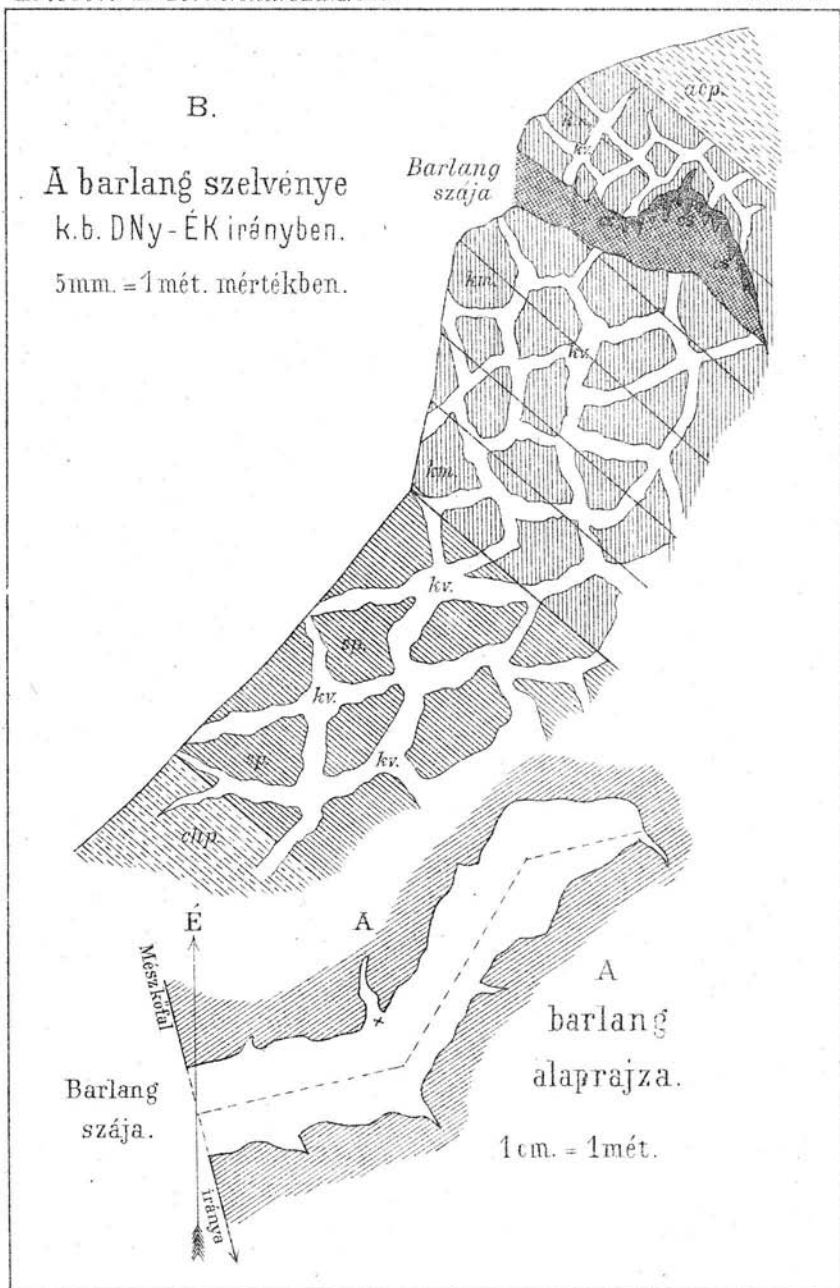
II. tábla. A csontbarlangnak alaprajza (A.) és szelvénye (B.) fél akkora méretben rajzolva. *Chp.* = chloritos szürkészöld pala; *sp.* = sericites pala; *km.* = kristályos mészkő; *qu.* = quarczerek; *cs.* = aragonit csepegőkövek és kéreg.

III. tábla. 1. és 2. ábra. *ibex Carpathorum Koch* szarvasapos koponyái, $\frac{1}{2}$ nagyságban photographiai fölvétel után rajzolva. 3. ábra. *Antilope rupicapra L.* szarvasapos homlokcsontja eredeti nagyságában rajzolva.

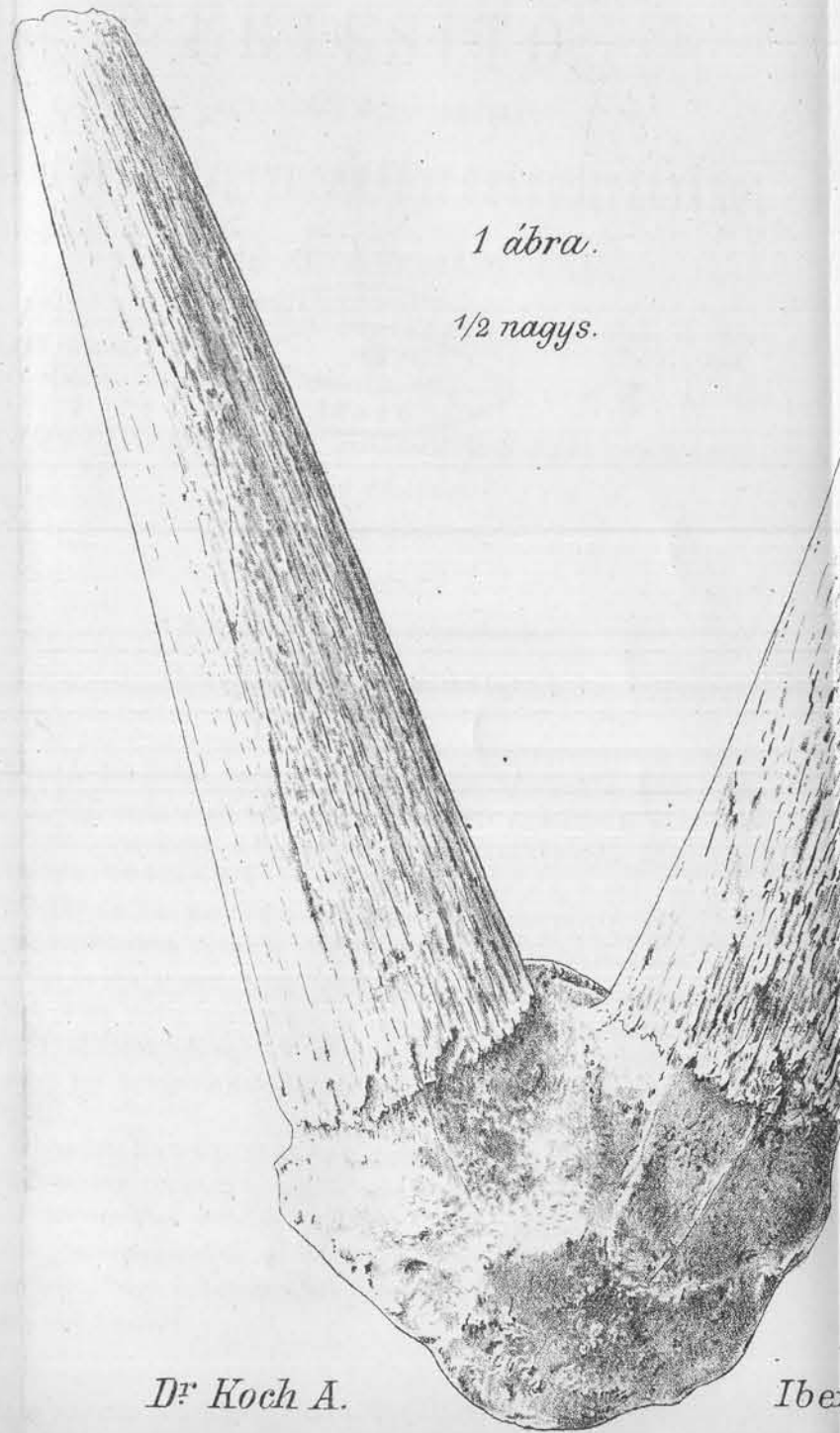
Dr. Koch A. A hi. Aczamasi csemlharlana

Lith. Lehmann & Brüssóbar.

Dr Koch A. Ahidegzsamosi csontbarlang.

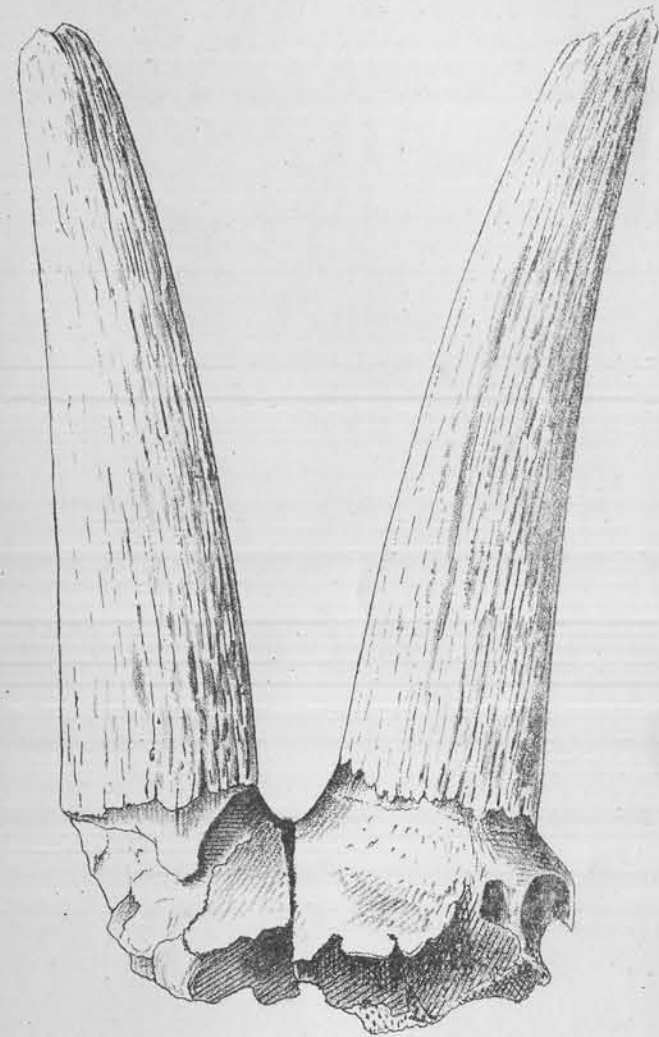
lith. Lehmann; G. Brassóban.

1 ábra.
1/2 nagys.

2. ábra 1/2 nagys.

3. ábra. Term. nagys.

Dr. Koch A.

Ibex Carpathorum és *Antilope rupicapra* maradványok.